

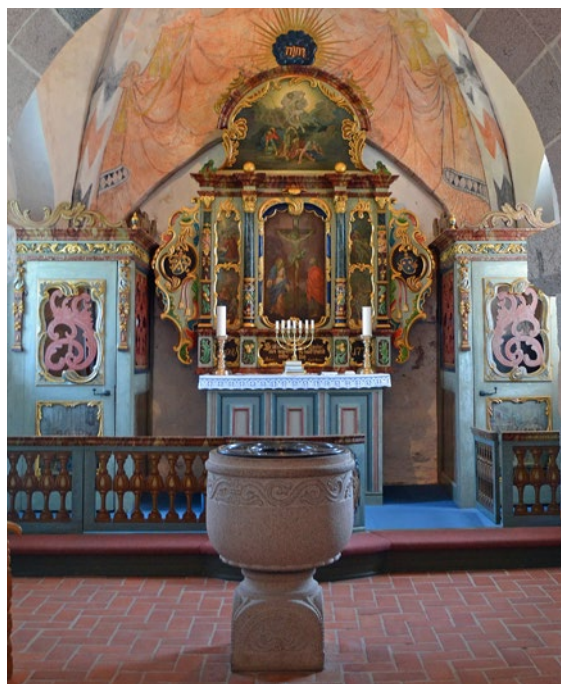
Wilhelm Ellermann – en 1700-tals maler

Af Poul Sasser Jensen

Beretningen om portræt- og kirkemaler W. Ellermann (1736-1801). Han levede en stor del af sin tid i Thy og endte sine dage som degn i Skjoldborg.

På bakken nord for Lemvig ligger Nørlem kirke, en flot romansk kirke fra 1100-tallet. I 2001 skrev jeg en artikel til *Historisk Årbog*: »Den forsvundne døbefont fra Vestervig kirke«. Den handler om min søgen efter Vestervig døbefont, som blev fremstillet i 1918 på min farfars stenhuggeri, Brdr. Jensen i Thisted. Det viste sig at døbefonten var endt i Nørlem, hvor man manglede en døbefont.

I 2018 var jeg i gang med at søge i min mors aner. Dette førte mig igen til Nørlem kirke, hvor det viste sig, at min 3. x tipoldefar Wilhelm Ellermann havde

Nørlem kirke med døbefont lavet af Brdr. Jensens stenhuggeri og altertavle malet af Wilhelm Ellermann.

bemalet en stor del af kirkeinventaret. Et sjovt sammentræf, at både min fars og mors familie har efterladt sig spor i denne kirke.

Dette pudsige sammentræf gav mig lyst til at finde ud af mere om Wilhelm Ellermann, hans liv, og om der var bevaret andre billeder fra hans hånd.

OPVÆKST

Det er ikke lykkedes mig at finde Wilhelm Ellermanns fødsel. Det første, jeg har fundet, er hans mors død og skiftet efter hende, men det giver også en del oplysninger, som sammen med kirkebøger m.m. giver dette billede af Wilhelm Ellermanns baggrund.

Wilhelms mor hed Johanne Madsdatter og må være født omkring 1695. Hun var gift to gange. Hun blev viet første gang ca. 1715 til Willem Ellerman, som var kyrassér (en kavalerist, der bar »kyras«: bryst- og rygharnisk af jern og med høj hjelm). Han var ansat ved hæren, sikkert Holstenske Rytteri – Slesvigske Kyrasserregiment, som opholdt sig i Skanderborg/Randers på det tidspunkt.

Johanne Madsdatter og Willem Ellerman fik fire børn, som sikkert er født i Skanderborg (kirkebogen er først bevaret fra 1723):

Andreas Ellermann, født ca. 1716, skrædder, død i Nykøbing Mors 1792.

Jacob Ellermann, født ca. 1721, knapmager, død i Randers 1779.

Mads Ellermann, skrædder i Randers, død 1755.

Johan Henrich Ellermann, døbt 4. marts 1729 i Skanderborg, skrædder i Randers, død 1764.

Familien må være flyttet mellem 1729 og 1736, måske til en anden garnisonsby. Der er mange manglende kirkebøger, og det har ikke været muligt at finde

dem, hverken Villem Ellermans død, Johannes andet ægteskab eller deres første barns (Wilhelm) fødsel.

Johanne Madsdatter giftede sig anden gang med Anders Madsen, som var rytter af Mollerups kompagni. I deres ægteskab fik de to børn:

Wilhelm Andersen, født ca. 1736.

Hans Andersen, døbt 17. marts 1738 i Sct. Mortens sogn i Randers, bagermester, død i Randers 1819.

De to sønner tager navnet Ellermann.

Familien boede i centrum af Randers, på hjørnet af Houmeden og Helligånds Gyden. Her lå også latin-skolen, hvor jeg formoder at Wilhelm er gået i skole. Der findes desværre ingen elevlister eller stipendie-modtagere fra denne periode.

Wilhelms moder, Johanne Madsdatter, døde i Randers den 19. januar 1756. På det tidspunkt opholdt den 20-årige Wilhelm sig i Frederiksborg. Måske var han i gang med en uddannelse som maler.

På et tidspunkt før 1767 flyttede Wilhelm Ellermann til Vestervig kloster og/eller Ørumgård. Han var kunstmaler og malede, ud over portrætter, også inventar-billeder, og det har sikkert været årsagen til, at han kom til Thy. Ørum slot var blevet revet ned, og ejeren af både Ørum slot og Vestervig kloster, Jens de Moldrup (1697-1771), lod Ørumgård opføre i 1748. Der skete også store forandringer med Vestervig kloster, så Wilhelm Ellermann kunne være bestilt til at bemale paneler og døre.

WILHELMS ÆGTESKABER I VESTERVIG

Wilhelms far Anders Madsen var, som nævnt, rytter ved Mollerups kompagni. Dette kompagni blev ledet af major Johan Rantzau Moldrup, som var født i 1710 på Vestervig kloster og bror til Jens de Moldrup. Dette kunne også være årsagen til, at Wilhelm kom til Vestervig.

Kobberstik fra 1767 som viser Randers set fra syd. Forrest i billedet ses Gudenåen. Sct. Mortens kirke rager op i byen. Wilhelm og hans forældre boede tæt på kirken.

I 1767 mødte Wilhelm pigen Marie Nielsdatter, som boede på Vestervig kloster. Marie kom oprindeligt fra Vejleegnen. Hun blev født i Skærup sogn den 25. marts 1748 som det andet af fire børn af skrædder Niels Rasmussen og Elisabeth Nielsdatter.

Mødet mellem Marie og Wilhelm fik konsekvenser. Marie blev gravid, og der blev arrangeret ægteskab. Den 16. december 1767 blev Wilhelm Ellermann på ca. 30 år og den 19-årige Marie Nielsdatter viet i Vestervig kirke. På grund af brudens lave alder måtte der søges om kongelig bevilling for ægteskabet.

Marie og Wilhelm Ellermann fik tre børn i deres ægteskab, der dog alle døde som spæde.

De fik deres første barn på Ørum slot. Han blev kaldt Peder efter stamherre Peder Moldrup af Vestervig kloster og døbt den 24. april 1768 i Ørum kirke – knap fire måneder efter forældrenes vielse. Peder døde fire uger gammel og blev begravet i Ørum.

Den 4. juni 1769 blev Marie og Wilhelms andet barn også døbt Peder, men i Vestervig kirke. Wilhelm Ellermann af »Bubbel«s (gård under Ørum slot) søn Peder døde syv uger gammel og blev begravet i Vestervig den 25. juli 1769.

Deres tredje barn blev døbt Mette Marie Lucie i Vestervig kirke den 2. august 1772. Marie og Wilhelm var da flyttet til Randrup, lidt syd for Vestervig. Mette Marie Lucie blev otte måneder gammel og blev begravet i Vestervig den 14. marts 1773.

Wilhelm Ellermann havde nu mistet alle sine tre børn, og ikke nok med det. Et halvt år senere, den 25. oktober 1773, døde hans hustru Marie, blot 25 år gammel.

I skiftet efter Marie Nielsdatter blev boet flere gange benævnt som fattigt, hvilket opgørelsen ikke helt tyder på. Det samlede indbo beløb sig til 139 rigsdaler og indeholdt blandt andet forskelligt inventar og et 24-timers slag-ur, diverse husgeråd, service, beklædning, linned osv., men der var også en del pyntegenstande.

Wilhelm Ellermanns svigerfar ønskede at arve en bibel, et syskrin og en bog kaldt »Thomas Kingos Bog«, hvilket Ellermann accepterede. Ellermann blev boende i huset i Randrup. Den 5. august 1775 blev Wilhelm Ellermann viet i Vestervig kirke med Lu-

cie Johannesdatter (Langballe). Han var ca. 38, og hun var 24 år.

Lucie Johannesdatter blev født på gården »Bobæk« i Stouby, som ligger i Vejle amt, ca. 25 km fra Skærup, hvor Ellermanns første kone var født. Lucie blev døbt i Stouby kirke den 31. januar 1751. Hendes forældre var skovridder Johannes Michelsen (1727-91) og Birgitte Kirstine Andersdatter Langballe (1724-94).

Wilhelm og Lucie fik fire børn, som alle er døbt i Vestervig:

Johannes Ellermann, 1776-79.

Andreas Wilhelm Ellermann, 1778-?.

Johannes Ellermann, 1781-?.

Marie Kierstine Ellermann. 1792-1857.

Folketællingen fra 1787 viser, at familien boede i Randrup by. Wilhelm Ellermann på nu 51 år står her opført som »Maler og Husbeboer«. Derudover bestod husstanden af Lucie på 36 år og deres to sønner. Den ældste søn var død, og datteren Marie var ikke født endnu. De havde desuden ansat en tjenestepige.

WILHELMS MALERKARRIERE

Wilhelm Ellermann ernærede sig som portræt- og kirkemaler. Det er ikke lykkedes at finde ud af, hvor han har lært malerfaget, men hans teknik og motivvalg kunne tyde på, at han var påvirket af Thrane-familien. Stifteren af dynastiet var Jens Jensen Thrane (1667-1736). Thrane boede på Fussingsø gods ved Randers, Ellermanns fødeegn, hvor han boede på godsets mølle. Herfra udstrakte han sit virke til en stor del af Nordjyllands kirker, hvis altertavler han forsynede med malerier, og hvis inventar han stafferede. Af kirker i Thy med Thrane-udsmykning kan nævnes Boddum, Sønderhå, Hassing og Thisted.

Hans søn Mogens Thrane (f. 1697) kunne godt være Wilhelm Ellermanns læremester. Han var uddannet hos sin far og malede blandt andet altertavlen i Vestervig kirke i 1740. Han fik borgerskab i Randers.

Wilhelm Ellermann blev nævnt som maler ved sin første søns dåb i 1768. Han havde året før lavet et større malerarbejde i Gudum kirke. Den rige købmand og godsejer Jens Wandborg de Stiernhielm (1729-80) ejede Gudum og Nørlem kirker, og han brugte Ellermann som maler i disse to kirker.

Prædikestolen i Gudum kirke.

GUDUM KIRKE

I 1757 havde Jens Wandborg de Stiernhielm købt Gudum kirke, som ligger øst for Lemvig, og i hans ejertid blev den gamle klosterkirkes indre renoveret, blandt andet altertavle, prædikestol og orgelpulpitur. Det var de Stiernhielms »hofmaler« W. Ellermann, der malede prædikestol og pulpitur. Malerarbejdet blev udført i 1767, samme år som Ellermann indgik sit første ægteskab.

Pulpituret er opdelt i 9 felter. Midterfeltet viser de Stiernhielms våbenskjold, mens de øvrige felter viser religiøse motiver. Til disse er anvendt »grisaille«, en teknik, hvor man kun anvender én farve (grå, brun), så billedet kan ligne et sort/hvidt fotografi.

Wilhelm Ellermann og andre brugte som forlæg til billederne motiver af den venetianske maler Jacopo Amigioni (1682-1762). Nogle af hans malerier var gengivet på kobberstik og kunne købes på Jyllands store mødested, Snapstinget i Viborg.

Orgelpulpitur i Gudum kirke.

Til venstre: Kobberstik af Jacopo Amigioni, som blev brugt som forlæg til billedfelter i både Gudum og Nørlem kirker. Midten: Samme motiv i Gudum kirke. Til højre: Samme motiv i Nørlem kirke.

NØRLEM KIRKE

I 1761 mistede Jens Wandborg de Stiernhielm sin hustru og søn i barselssengen. De blev bisat i Nørlem kirke, der nærmest blev indrettet som et mausoleum for dem. Wilhelm Ellermann malede 23 bibelske motiver på kirkens inventar i 1770-74, den samme periode som Ellermann selv mistede sine børn og kone af første ægteskab.

Han bemalede altertavlens seks billedfelter med bibelske motiver i 1770. Prædikestolen 1770. Dåbsnichen, nu på Lemvig museum, ca. 1770. Og orgelpulpituret (med overlevering af midterpartiet) 1773.

Om Ellermann havde et værksted, eller om motiverne blev malet direkte i kirkerummet, vides ikke. Orgelpulpiturets billedfelter i Gudum kirke ser ud til at være sat i efter de er malet, mens Nørlem kirkes ser ud til at være en del af hele konstruktionen og derfor må være malet i kirken. I skiftet efter hans død er der nævnt nogle pensler og malerudstyr.

Jeg synes, det var meget spændende at se de mange malerier af Ellermann, i de to kirker. Det må være sjældent, at man finder så mange bevarede »aftryk« af en ane så langt tilbage i tiden. Det endte med, jeg fandt 35 kirkemalerier og seks portrætter.

Altertavlen i Nørlem kirke.

Nørlem kirke. Ø.t.v.: Prædikestolen. Ø.t.h.: Dåbsnichen fra Nørlem, nu på Lemvig museum og udsnit af dåbsnichen. Nederst: Orgelpulpitur.

Nørlem kirke. Det midterste felt i orgelpulpitur. Overleveringen siger, at billedet skulle symbolisere Jens Vandborg de Stiernhielms afdøde kone og søn.

PORTRÆTMALERIER

I Den Gamle By findes fire portrætbilleder, og på Gammel Estrup findes to. Alle seks billeder er malet i 1781, da Ellermann var ca. 45 år. De forestiller etatsråd og rigsgreve Jens Jørgen de Fædder (1735-98), hans kone og deres fire børn.

I årbogen *Fra Ribe Amt* skriver Carsten Teilman Hald i 1975 om maleren Jeppe Stavn. Bag på et selvportræt står: »Kunstneren Jeppe Pedersen Stavn. Fød ved Lemvig i Juli 1747, død på Endrupholm 1826. Det var en brav og ærlig mand med stort Talent af Naturen. Han malede, hvilket han havde lært af en Ellermann, der var portrætmaler.«

Ellermann må altså have haft en lærling.

Hans Fredrick Fædder (1769-1829). Malet i 1781 af W. Ellermann. Den Gamle By.

Anna Dorethea Fædder (1777-1858). Malet 1781 af W. Ellermann. Den Gamle By.

DEGNEN W. ELLERMANN

Wilhelm Ellermann må have haft nogen skolegang og supplerede på sine ældre dage sin indtægt som maler med et arbejde som hjælpelærer.

Præsten Claus Christensen i Vestervig har i sin indberetning i 1800 skrevet om den nyansatte sognedegne og skoleholder Christian Moldrup: »Som medhjælper i skolen havde han antaget Wilhelm Ellermann, der ved flere års øvelse har forhvervet sig megen god Færdighed og Gavnlighed i sit Fag.« Dette kunne tyde på at Ellermann havde været tilknyttet Vestervig skole nogen tid.

I skifterne efter Ellermanns hustru Lucie Johannesdatters forældre i 1791 og 1794 er Ellermann nævnt som degn ved Vestervig skole.

Da skoleholder Chr. Bach i Skjoldborg blev syg og døde 20. juni 1800, blev Wilhelm Ellermann kaldet til degn og skoleholder der. Ellermann underskrev edsbogen den 28. juni. Han var da en ældre og svækket mand på ca. 63 år, og han havde »flod i ansigtet«, som det nævnes i kirkebogen ved hans død i 1801.

Folketællingen 1801 i Skjoldborg viser familien:

Sr. Wilhelm Ellermann, 63 år, gift, husbonde, degn og skoleholder.

Lucie Johannesdatter, 50 år, gift, hans kone.

Marie Kirstine Ellermann, 8 år, ugift, deres datter.

Inger Christensdatter, 26 år, ugift, tjenestepige.

Sr. Hans Kaaes, enkemand, opholdende, nyder som forhen degn ophold af degnekaldet.

Ellermann fik kun halvandet års virke i Skjoldborg: Han døde af skørbug natten til den 4. december 1801 og blev begravet på Skjoldborg kirkegård.

I skiftet efter Wilhelm Ellermann bliver der, ud over almindeligt indbo, blandt andet nævnt: Et stueur med federal, otte skilderier, afdødes klæder og tre parykker, malerværktøj og pensler. Der var desuden tre køer, fem får og to væddere. Enken fortalte, at hun, foruden sin datter Marie Kirstine på ni år, havde to sønner: Andreas på omtrent 24 år, der som styrmand var faret til søs fra Arendal i Norge, og Johannes på omtrent 20 år, der ligesom faderen var maler af profession, og som for halvandet år siden var rejst til England. Hun kendte ikke deres videre skæbne. Enken Lucie Johannesdatter søgte om kongelig bevilling til at sidde i uskiftet bo. Hun fik desuden en lille pension efter sin mand. Den var kun på 3,5 rigsdaler, da enken Madam Bach allerede oppebar pension fra degnekaldet.

Lucie Johannesdatter flyttede efter mandens død tilbage til Vestervig sammen med sin datter. Ved datteren Maries konfirmation i 1807 boede de i »Blokhuset« i Tygstrup, lidt nord for Vestervig.

Den 19. juni 1816 døde Lucie Johannesdatter Langballe i Vestervig, enke efter sognedegne Ellermann i Skjoldborg. Hun blev 65 år.

I skiftet efter Ellermanns enke bliver deres børn nævnt. Det vides ikke, hvor de to sønner, Andreas på 40 og Johannes på 36, opholder sig, men den 24-årige

Ellermanns håndskrift i Edsbogen: »Jeg underskrevne Wilhelm Ellermann, kaldet af hans Højerværdighed hr. Biskop Studsgaard, til at være SogneDegn og Skoleholder for Skioldborg og Kallerup Sogne, haver aflagt den Allernaadigst anbefalede Eed, som jeg paa det nöyeste (næst?) Guds Bistand skal holde mig efterrettelig. Aalborg den 28d Junij 1800. Wilhelm Ellermann.«

datter Marie tjener i Gettrup. Den dyreste ting i boet var et stueur med 24 timers slagværk.

Det er ikke lykkedes at finde de to sønner, men Marie Ellermann giftede sig den 25. november 1825 i Vestervig kirke med enkemand Jens Pedersen, som var født i Villerslev i 1785. De boede i Roddenbjerg tæt ved Vestervig, hvor Jens Pedersen drev landbrug. De fik tre drenge i deres ægteskab:

Peder Jensen, 1826-97.

Wilhelm Jensen, 1828-1905.

Jens Hansen Jensen, 1831-1911.

Jens Pedersen døde 50 år gammel i 1835, og Marie giftede sig igen. Hun døde den 5. april 1857, 65 år gammel, og blev begravet i Vestervig.

Maries søn Wilhelm var smed i Krik og min tipoldefar. Han arvede det gamle stueur, som stadig ejes af en efterkommer.

Poul Sasser Jensen.

Født 1949. Stenhugger og pædagog.

Det gamle standur, som smed Wilhelm Jensen arvede.

Kilder

Christensen, Severin: »De gamle Degne«. *Historisk Aarbog for Thisted Amt* 1909, s. 17-40.

Christensen Sortfeldt, Severin: »De gamle Degne«. *Historisk Aarbog for Thisted Amt* 1918, s. 45-77.

Damgaard, Ellen: »Jacopo Amigioni. Fra Europa til Jylland«. herregaardskortet.dk/cases/kabel/jacopo-amigioni

Damgaard, Ellen: »Købmand og Godsejer. Slægten Wandborg på Kabel i 1700-tallet«. herregaardskortet.dk/cases/kabel/kobmand-og-godsejer-slaegten-wandborg-paa-kabel-i-1700-tallet

Damgaard, Ellen: »Nørlem kirke. Et smykkесkrin for en afdød hustru og nyfødt søn«. herregaardskortet.dk/cases/kabel/noerlem-kirke

Danmarks kirker: Gudum og Nørlem. Nationalmuseet.

Hall, Henning: *Ryttere, Rak og Randersborgere*. Randers Amts Historiske Samfund 1986.

Rigsarkivet Viborg.

Sasser Jensen, Poul: »Den forsvundne døbefont fra Vestervig kirke«. *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* 2001, s. 67-74.

Statens Arkiver Online.

Teilman Hald, Carsten: »Jeppe Stavn. En vestjysk herregårdskunstner og hans samtid«. *Fra Ribe Amt* 1975, s. 62-96.

Fotos: Forfatteren, medmindre andet er angivet.